

במחיצתה של גולדה

שיחות עם יצחק עילם

במשרד-העבודה 1956-1948

איך תגדיר את ראשית עבודתה של גולדה במשרד העבודה?

עם שובה ממוסקבה, החלה גולדה לעבוד עם האנשים כפי שמצאתם במשרד, והללו היו אנשי מפ"ם ואנשי אחדות העבודה בעיקר, שזומנו לעבודה על-ידי מרדכי בנטוב, שהיה שר העבודה בממשלה הזמנית. אף-על-פי-כן, מצאה גולדה דרך לעבוד אתם מתוך שיתוף הדוק. גולדה החשיבה מאוד עבודת צוות ולא פעם היתה מבליטה את מושג ה"יחד", כלומר לעבוד יחד עם חברים. בשטח זה היא הצטיינה במיוחד, ומכוח שיתופם של עמיתה לעבודה השיגה תוצאות חשובות האופייניות לתקופת כהונתה כשרת העבודה. לעומתה, היו כמה וכמה אנשים בולטים בחיי ההסתדרות שכושרם לעבוד בהרמוניה עם אחרים היה מועט.

במה התבטאה עבודת צוות זו?

ישנן שתי דרכים לעבודת צוות: דרך אחת, שלאחר התייעצות עם האנשים — הממונה מטיל עליהם את דעותיו ורעיונותיו; דרך שנייה, הממונה מציג בפניהם את הנושא ומבקש התייחסות מצדם. ואם מישוהו מן המשתתפים מביע דעה לא נכונה — גם אז יש שתי דרכים: להגיד מיד וללא היסוס כי דעתו לא נכונה. ויש דרך אחרת — לבקשו להסביר מדוע הוא חושב ככה. ועלי לציין כי גולדה, וגם אנוכי, צידדנו בדרך השנייה, וזה נתן תוצאות טובות בכל המקרים. לאנשים היתה הרגשה שהם גם המעלים את השאלות וגם אלה שמוצאים להן את הפתרונות. ולכן הם נרתמים ביתר רצינות וביתר התלהבות להגשים את הדברים וחשים סיפוק שהרעיונות "שלהם" התקבלו על-ידי הסמכות העליונה, על-ידי גולדה.

האם תמיד היו אלה הרעיונות של גולדה שהנחו את העוזרים על ידה?

לא. המגע החופשי יצר מין רקמה כזאת של חילופי מחשבות, שקשה היה להפריד בין הדברים השונים — מה בא מכוח גירוי שהיא נתנה או מכוח הגירוי שבא מצד האנשים, ומה התקבל מתוך חילופי הדעות שעקב זאת היה פורה וקולע למטרה. בעיקר חשוב לציין שדרך הטיפול בנושאים בין גולדה לבין האנשים היתה מעוררת בהם עניין ומכניסה בהם מסירות והתלהבות לעשייה. ולכן התוצאות היו כאלה ומכאן גם התושייה. ואני מייחס את מנהגה זה של גולדה לא רק ליחס הכבוד שלה אל עוזריה, אלא גם לתכונתה ולחכמת החיים שהיתה בה להבין כיצד להוציא את המיטב מן האנשים.

האם אפשר לומר שלעתים היתה מגיעה לשיחות הצוות הללו מבלי שגיבשה לעצמה מלכתחילה את הפתרונות, ניסתה להביא לידי כך שאנשים יהיו שותפים אתה — והרעיונות התגבשו כבר במהלך החשיבה המשותפת?

אין ספק שבדרך כלל היא זימנה את האנשים מתוך כוונה להגיע למשהו מסוים, אף אם לא תמיד היה בראשה עניין קונקרטי שרצתה להביאו לכלל עשייה. אבל אין ספק גם בכך, שאם מלכתחילה היא התכוונה למשהו מסוים, הרי שתוך כדי ההתייעצות לפעמים שינה העניין את דמותו, התרחב או הצטמצם. אבל בשום פנים אין לומר שכל הדברים באו אליה במקרה וכתוצאה משיחה עם האחרים. היה לה קו ברור, והיא חתרה לכיוון מוגדר ועקבי. הדברים היו אצלה משולבים. כשרצתה להפיק תוצאה מסוימת בנושא מטריד, היא השתדלה להגיע לפתרון הטוב ביותר בעזרת חילופי דברים עם האנשים הנמצאים בשטח.

אתה אומר כאן דבר חשוב מאד, מפני שבציבור השתרשה מין דעה שגולדה היתה סמכותית מאד ואפילו שתלטנית. ולאנשים נדמה שהיא עבדה בדרך הפוכה מזו שאתה מתאר. מה שאתה מספר חושף צד שונה באישיותה, שאנשים פשוט לא מכירים.

אין ספק שהיתה לה סמכות. לא רק בתוקף המשרה והתפקיד, אלא סמכות שקרנה מאישיותה. היה משהו משכנע בדין ודברים שהיא פיתחה עם אנשים בנושא מסוים. אבל יחד עם זאת, הפועל-יוצא מדין ודברים זה היה משתנה לא פעם בעקבות ההתייעצות הזאת. ותוך חילופי המחשבות היו הדברים מקבלים לעתים מודיפיקציה. עם כל הסמכותיות שלה, היא היתה מביאה את האנשים לכך שיביעו דעתם באופן חופשי וללא מורא. הם הביעו דעתם כפי שראו לנכון ומתוך מה שהכירו את הדברים בשטח. רחשי הלב שלהם התגבשו מתוך זה שהילכו בין האנשים שבקרבם ולמענם היה עליהם לפעול. ואחת הנקודות הרציניות ביותר בעבודתה ובעבודת עוזריה היתה שלא ישבו במשרדים, לא לחצו כיסאות, אלא הרבו לצאת לשטח. והשיטוט במקומות, אם ביחד ואם כל אחד בנפרד ואף בכיוונים שונים, היה חשוב. ולאחר מכן, בישיבה במשרד, היו משלבים את הרשמים שכל אחד קלט והיו יוצרים תמונת מצב ומגיעים לפתרון המתבקש.

זה היה חווייתי, אם כן?

ואני רוצה להדגיש שהמוביליות הזו שלה ושל כל מי שעבד במחיצתה היתה מוליכה לתוצאות טובות. ואם היו אי-אילו עובדים שלא נהגו כך, היתה תוצאת עבודתם פחות רצינית, כי חסר היה להם המימד המעשי של השטח.

נפנה עכשיו לנושא ה'ביטוח-הלאומי'.

יש להניח ש'הביטוח-הלאומי', הנראה היום כליכך מובן מאליו לא היה דבר מובן מאליו בימיו הראשונים ובוודאי גם חייב מאבקים קשים עם גורמים במשק כמו משרד האוצר ומשרדים אחרים, עלי-מנת להביאו לידי מימוש.

מי הגה את הרעיון, מהיכן נשאב הנסיון ומה היה חלקה של גולדה בבניית התשתית האידיאולוגית לביטוח הלאומי?

שבועות מעטים אחרי שגולדה חזרה ממוסקבה והתחילה להכיר את מבנה המשרד, את סגל עובדיו ואת הפעילות שהתקיימה בהיעדרה, היא קבעה לעצמה את הביטוח-הלאומי בראש סולם העדיפויות. עניין החקיקה הסוציאלית היה, ביסודו של דבר, המשך למאבקה בנושאים אלה עם שלטונות המנדט. שהרי גולדה טיפלה בנושאים אלה בשנים האחרונות של

השלטון הבריטי עקב פעילותה במחלקה המדינית של ההסתדרות וגם של הסוכנות. התחיקה הסוציאלית, שהיתה דלה מאוד בתפיסתה של ממשלת המנדט, היתה נושא רגיש וקרוב לוודאי שגולדה כאבה אותו ביותר. כמה חוקי עבודה שההסתדרות הצליחה לסחוט מידי ממשלת המנדט היו ביסודם חוקים טובים, אך בחיי המעשה לא ניתן היה להפיק מהם את מלוא התועלת.

חוק תאונות העבודה, למשל, שממשלת המנדט חקקה בשלהי שנות העשרים, משהתחילה להתפתח התעשייה, היה חוק מניח את הדעת, שהטיל על המעסיקים את האחריות כלפי העובדים. המעסיקים מצידם, כדי לעמוד בפני תביעות לא ברורות בעתיד, ביטחו עצמם בחברות ביטוח ובכך העבירו את האחריות שלהם כלפי העובדים הנפגעים על כתפי חברות הביטוח. פורמלית נשאר, אמנם, המעסיק האחראי הישיר, אבל למעשה חברת הביטוח היא שהיתה מתמקחת עם הנפגעים. וכדין בעלי עסק, השתדלו להפיק תועלת מקסימלית לעצמם. יצא איפוא שההנאה מן החוק היתה בחלקה פגומה. בנקודה חלשה זאת הבחינה ההסתדרות, וגם גולדה הבחינה בפגם הזה ובצורך לתקנו.

כאמור, אחרי שובה ממוסקבה ראתה זאת גולדה כחובתה האישית להתמסר לקידום מהיר של תחיקת העבודה ושל הביטוח הלאומי. ולא חסרו, כידוע, בעיות אחרות כבדות למדי בתחומי הקליטה, מציאת עבודה לעולים ודאגות השיכון, שהיו מוטלות על משרד העבודה שהיא עמדה בראשו. ועם זאת, סברה שיש הצדקה להבדיל נושא זה מכלל הדאגות המטרידות ולהחיש את הטיפול בו. ובאביב 1949 הציגה גולדה בממשלה תביעה להקים ועדה בין-משרדית, שתעבד את המכלול של התחיקה הסוציאלית ואת פרטי הביטוח הלאומי.

אליעזר קפלן, שר האוצר הראשון, התנגד בחריפות למחשבה זאת, כי ראה שעניין זה יחייב הוצאה נכבדה בתקציב המדינה, שעה שקופת האוצר היתה ריקה לגמרי. מייחסים ליגאל הורביץ את המושג "אין לי", אבל הביטוי הקלאסי של המושג הזה נקבע על-ידי אליעזר קפלן. על כל צעד ושעל היה אומר "אין לי", וכדי לשכנע את הטוענים כנגד-רוסיגל לעצמו מין תנועת ראש דר-כיוונית, שהקדימה לא פעם את אמירת ה"לא", שהיה הוגה אותה ב"למד" קשה כמו זו של ספיר. אך המצער ביותר היה שבאמת לא היה לו. אבל גולדה עמדה בתוקף על דרישתה, ולבסוף הוחלט שתתמנה ועדה בין-משרדית לבחינת הנושא.

היא הצליחה לעמוד בכוח כזה נגד נימוקי שר האוצר?

כן, כפי שאנו רואים. על אף שלא רק שר האוצר, אלא גם שרים אחרים לא היו שלמים עם מתן קדימות לנושא זה, אך לא יכלו לעמוד מול נחישות דעתה. היה זה מן המאבקים הראשונים שלה בנושאים הכרוכים בתפקידה, ולכן היה לה אולי קל יותר להצליח. קפלן חשב לא לשלוח נציג מצדו לוועדה הבין-משרדית, אבל לבסוף נרתע ממעשה הפגנתי כזה. מונתה ועדה בראשותו של יצחק קנב, שנחשב אז למומחה בתחום התחיקה הסוציאלית. הוא התמסר לבעיה זאת בהיותו חבר מרכז קופת-חולים, ומאחר שגם קופת-חולים עצמה היא חלק מן הנושא הזה, החשיבו — גם הוא וגם חברי המרכז — את טיפולו בעניין. בוועדה הזאת ישבו גם נציגי האוצר, הסעד, הפנים, וכמובן משרד העבודה. אני עצמי לא הייתי מעורב בעבודת הוועדה. היועץ המשפטי של המשרד, צבי בר-ניב, מילא

תפקיד חשוב ורב ערך בוועדה ולא רק בקביעת הלבוש המשפטי של חוק הביטוח הלאומי. וכן גם גיורא לוטן (לובינסקי), שהיה בקי בתחום הסוציאלי עוד בחוץ לארץ. לפני עלייתו לארץ, עמד לוטן בראש המחלקה הסוציאלית של הקהילה היהודית בברלין, ובכואו ארצה השתלב בעבודה אצל הנרייטה סולד בוועד הלאומי. הנרייטה סולד ביקשה לאפשר לו להכיר, במשך כחצי שנה, את מערך הפעילות הסוציאלית של ההסתדרות. וכך הוא שולב בעבודה אתי בקרן חוסר עבודה בתחומים בעלי אופי סוציאלי. תוך כדי כך דאגתי שהוא יכיר לא רק את הנושא הזה, אלא שגם ילמד עברית, דבר שלא היה כל כך פשוט בשבילו. אגב זאת הספיקה גם גולדה להכיר אותו, והוא נראה לה עתה מועמד מתאים לשמש כמנהל לעתיד של המוסד לביטוח-לאומי.

אבל באותו שלב הוא עוד לא עבד במשרד העבודה?

לא, הוא הוזמן על-ידי גולדה להצטרף לעבודת הוועדה ולסייע בעבודתה, ותוך כדי כך להכשיר עצמו לתפקיד הניהולי. בזמן מלחמת השחרור, וגם זמן מה אחריה, בתקופת הממשלה הזמנית, הוא עסק בענייני משפחות החיילים.

וגולדה היתה באה לפגישות הוועדה?

כן. גולדה היתה מקיימת בעצמה את המגע עם הקרובים עם חברי הוועדה, ויש שהיתה משתתפת בישיבותיה. כי לא פעם היה עליה ליישב חילוקי דעות וחיכוכים בין קנב ובר-ניב בנושאים שונים.

האם היו לה העדפות כלשהן לגבי נושאים שייכללו בתכנית?

אני סבור שכן. הדברים הללו הונחו ביסוד התכנית של הביטוח הלאומי כנתון קבוע. ביטוח תאונות עבודה, מענקי זקנה, מענקי לידה, מענקים לשאירים (אלמנות ויתומים), נכות ואפילו דמי-קבורה, כדי למנוע מחברת קדישא לנצל את משפחות האבלים. עם הקמת המוסד לביטוח-לאומי, שולב הסדר התשלומים למשרתים במילואים, שהיה קיים בין המעסיקים והעובדים בתיווכה של הממשלה הזמנית כחלק בלתי נפרד של הביטוח הלאומי. סביב כל נושא היו דיונים מעמיקים, וברור שנציג האוצר התנגד לא מעט לעבודת הוועדה, והיה מודיע מפעם בפעם כי האוצר לא יוכל להשתתף תקציבית, וכי"ב אזהרות.

האם הרעיון, מבחינה תקציבית, היה להקים גוף שיקבל הקצבות מכמה גורמים ממשלתיים, או רק ממשרד האוצר?

הכוונה היתה לשתף תקציבית רק את האוצר. רעיונו של קנב — ועל זה הוא בנה את הסטרוקטורה של המוסד — היה, כפי שהיה נהוג בארצות אחרות, שהמוסד יתכונן כגוף בלתי-תלוי של העובדים, המעסיקים והממשלה.

בארצות המתקדמות היו שלוש הגופים הללו מהווים את הגרעין והשלד של הביטוח הלאומי לפי פרופורציות מסוימות של השתתפות בתשלומים: עובדים — קצת פחות, מעסיקים — קצת יותר, ממשלה — כגורם שלישי ומאזן — משתתפת גם היא. כלומר,

המקור הכספי לפעולה היה בנוי על שלושה גורמים אלה. הקשיים הפנימיים בוועדה היו לא רק בגלל התנגדות רצופה מצד איש האוצר, אלא היתה התנגדות גם של נציג משרד הסעד, שראה ברעיון זה משהו מתחרה בעבודתו ובתפקידיו, ואיש משרד הפנים הקשה גם הוא מצדו. זהו גורלה של כל ועדה בין-משרדית לא רק היום, אלא אפילו כבר אז. חיכוכים בלתי מוצדקים אלה גזלו זמן, וזה האריך, כמובן, את עבודת הוועדה.

לכסוף, כשהוועדה גמרה את עבודתה, הודיע נציג האוצר שהוא איננו מצטרף לדו"ח שלה עקב קשיים תקציביים, וחזר בכך על העמדה שקפלן ביטא בראשית עבודת הוועדה, שמן הראוי לדחות רעיון זה לכמה שנים. קנב היה בדעה שצריך להילחם בעמדת האוצר, והודיע שאם לא מוכנים לכך — הוא מגיש את התפטרותו מראשות הוועדה ומסיר מעצמו כל אחריות, כי המוסד לא יוכל להתקיים, לדעתו, בלי השתתפות מצד אוצר המדינה כשותף לשני הגופים האחרים — העובדים והמעבידים.

האם קנב ראה בהשתתפות הממשלה תנאי יסודי להצלחת הרעיון?

כן. מאחר שהמודלים שהיו לנגד עיניו היו בנויים ברוב הארצות על הצירוף של שלושת הפרטנרים האמורים כנושאים בעול בפרופרוציות מסוימות, הרי העדר של אחד מהם — הממשלה — עשוי היה לערער, לדעתו, את הבסיס כולו. גולדה, שסמכה על ידענותו הרבה בתחום זה, הצטערה על ההתפתחות הזאת וחששה פן תפסיד את תרומתו של קנב בעיצוב פני המוסד החשוב העתיד לקום.

יום אחד שוחחה אתי, ושאלה לדעתי מה לעשות ואיך לעמוד במחלוקת בין קנב לבין קפלן, ואם ניתן בכלל להשפיע על קפלן בנידון. אמרתי לה שכפי שאני מכיר את קופת האוצר — זה לא בא בחשבון, מה גם שאנחנו היינו לקוח לא קטן אצל אותה הקופה. כל שני וחמישי אנחנו מבקשים כסף — לעבודות יזומות, לעבודות ציבוריות, לשיכון, להכשרה מקצועית ולכל אותם הדברים שבאותו זמן דרשו כספים מרובים.

אין לשכוח שסיום עבודת הוועדה חל בתקופה מאד לא פשוטה. כל יום מצאנו עצמנו עם עוד אלף, או אלף וכמה מאות, עולים חסרי כל הזקוקים לשיכון ולסידורי עבודה. חלק מהם היו זקוקים אפילו לאישפוז. היתה דאגה לחינוקות, לילדים, לנשים הרות וכיו"ב צרכים דחופים. לבוא להילחם באותו זמן עם שר האוצר, שלא היה לו לפעמים במה לפדות אניית חיטה, נראה היה לי כלא הוגן וחסר סיכוי.

ואמנם אני נחשבתי אצל גולדה כפשרן וכמוותר. אבל בדיון זה בינינו לא הייתי זקוק להרבה הוכחות לשכנעה כי במקום להתווכח עם קפלן, יש להתווכח עם קנב. ואם קנב יעמוד בסירובו, יקום הבניין בלעדיו, כלומר על בסיס של שני הגורמים בלבד, ועם הזמן יהיה אפשר להניע גם את האוצר להשתלב במוסד הפועל כבר.

מאחר ש"מומחיותי" בעניינים אלה לא יכלה להתחרות בזו המוכרת של קנב, שהיה מנופף בשמות פרופסורים ידועים בשוויץ ובמקומות אחרים שעמהם התייעץ על דרכי הקמת המוסד, העליתי בפני גולדה מחשבה שנלך לשאול לדעתו של פרץ נפתלי כיצד לנהוג. על פרץ נפתלי היא סמכה. היא הכירה אותו וידעה שהוא בר-סמכא בעניינים סוציאליים, חברתיים וכלכליים, והעריכה את כנותו ואת השקפתו ההומאנית והסוציאליסטית.

ומשסיכמנו, הלכתי אל נפתלי והצגתי בפניו את השאלה. והוא אמר כי אין כל ספק שניתן

לפתוח בפעולה גם בלי השתתפות האוצר, בהנחה שכעבור שנים מספר יהיה אפשר לשנות את גישת האוצר ואז ניתן יהיה להדביק את ההפרש. חוות דעת זו הניחה את דעתה של גולדה, והיא שמחה לא רק על הפתרון, אלא גם על כך שלא יהיה כל צורך בוויכוח עם קפלן ויכלה אפוא להביא את החוק לאישור הכנסת. הטיפול הכולל בנושא חשוב זה גול למעלה משנתיים, על אף שעבוד העקרונות וניסוח החוק עצמו דרשו לא יותר משנה.

במצב רוח מרומם הביאה גולדה את חוק הביטוח הלאומי לקריאה ראשונה בפני הכנסת בראשית 1952, לאחר שהראשון בסידרת חוקי העבודה הובא על ידה כבר בקיץ 1950 וחוק נוסף באביב 1951. ואולם הפעלתו של חוק הביטוח הלאומי כלפי הזכאים חייב תקופת הכשרה של מספר שנים. בדרך כלל מקובל היה בעולם 10 שנים. במקרה שלנו הרשינו לעצמנו להגבילה בחמש שנים בלבד. ברם, משהתחיל החוק לפעול וקמה המועצה של הביטוח הלאומי, מורכבת משלושת הגורמים הקלאסיים, כמקובל, עלתה שאלה לגבי זכותם של העולים שהגיעו ארצה בגיל קשיש.

סיפרת כאן שבראשית פעילותו נאלץ המוסד להתבסס רק על שני הגורמים, דהיינו עובדים ומעבידים בלבד. באיזה שלב, אם כן, התחילה הממשלה להשתתף בפועל על-ידי הקצבותיה?

אני חושב שזה היה כעבור שלוש או ארבע שנים; דומני שזה היה ב-1955 או בראשית 1956, בימים שאשכול היה שר האוצר. גם אז נזקקנו לוויכוח לא קל כדי להכניס את האוצר בעול ההשתתפות, והתפשרנו עמו כי באוקטובר של שנת תקצוב מסויימת, דומני 1955, יופיע סכום ראשון של 3 מליון לירות השתתפות האוצר, מאחר שאנשי האוצר התקשו להכניסו כבר עם ראשית שנת התקצוב באפריל. גם בעיני גולדה היה זה הישג לא רע.

אך בהתקרב חודש אוקטובר קרא לי אשכול ואמר: מה הטעם להכניס באמצע השנה שלושה מיליון לירות, וכסף פנוי אין? מה איכפת לך אם נעביר את ההקצבה המוסכמת לאפריל הבא? אמרתי לו שאין לי כלום נגד צעד זה, כיוון שאני מבין את מצב הקופה. אבל הסכמתי קשורה בתנאי: יובטח שבמקום שלושה מיליון נתחיל ב-4.5 מיליון. אשכול מיצמץ בעיניו, כמי שמבין את המזימה, היינו לקדם את ההקצבות במגמה להגדילן בעתיד כשבסיסן הוא 4.5 מיליון, דבר שהוא עדיף למוסד לאחר דחיית הקצבות האוצר עד כה. אשכול הסכים. כשסיפרתי לגולדה על ההסכם, היא התרעמה עלי שוב למה ויתרתי. אבל כשהסברתי לה טעמו של ה"ויתור", ראתה גם היא שזה הסדר עדיף. אני הייתי חשוב אצלה כמוותר לאחרים. וההסדר הזה התחיל לפעול באופן סדיר מאז.

גולדה ראתה בהפעלת הביטוח הלאומי אחד ההישגים האישיים שלה. בדרך כלל היא התברכה בכל הישג בפעילותו של המשרד, וראתה עצמה שותפת רצינית בהצלחותיו כבמחדליו. אך בנושא זה ראתה לעצמה את זכות היוצרים, ובצדק.

אפשר לומר אפילו שבתקופה כזו, כשמשרד העבודה הוצב מול כובד הבעיה של העליה על כל המרכיבים הכאובים של בעיה זו, כשכל המשאבים הכספיים והאנושיים של המשרד היו רתומים להתמודד עם הנושאים הכבדים שגלי העליה האלה הביאו עמם – היתה אפילו הצדקה לדחות את עניין הביטוח הלאומי לשעה נוחה יותר. בדיעבד

ראויה גולדה לכל הברכות והתודות על שהתעקשה, על אף חומרת המצב, להיאבק ולהכניס לחיינו את המוסד המפואר הזה במועד כה מוקדם?

אין ספק שגולדה ראתה בכך, אולי מתוך חוש מחורד לעניינים סוציאליים, מעין צו פנימי להתעקש דווקא על הפעלה מוקדמת של המסגרת החיונית הזאת. אני רוצה לגלות — אילו הייתי אני במקומה, ונתון בכל אותו סבך של בעיות, הייתי מעמיד את הנושא הזה בשורה יותר רחוקה. אך במבט לאחור צריך להודות שהצדק היה בשיקול שלה, שדווקא בתוך ים של קשיים אין להירתע מלהעמיס על כתפיה עוד משימה קשה, העשויה יום אחד להתגלות כמעשה שרק הרואה את הנולד מסוגל לעשותו.

אולם מלבד חזון היתה גם חכמה בהקמת הביטוח-הלאומי, שכן להקמתו השתמשו ככל האפשר באלמנטים קיימים מבלי להטיל עומס יתר על שני השותפים הראשונים שלו. כך, למשל, בנושא של ביטוח תאונות עבודה, המעסיקים היו משלמים בעבר לחברות הביטוח סכומים יותר גדולים מכפי שנקבע על-פי חוק הביטוח-הלאומי. גם ההנאה הורחבה כשמנגנון אחר לגמרי, לא עסקי, דאג לענות לנפגע. וגם מושג חדש של שיקום הנפגע הוכנס למסגרת, דבר שלא היה קיים בעבר.

בעבר היה רק פיצוי כספי?

כן, ועל-פירוב היה זה פיצוי שסחטו אותו מן החברות, לאחר שמיררו את חייו של הנפגע בסחבת, עד שוויתר והתפתח לקבל סכום חד-פעמי. ופה נקבע משהו אחר לגמרי. לא פיצוי חד-פעמי, אלא פנסיה מתמשכת, לפי מצב הפגיעה, ואפשרויות של שיקום. נקבע גם מנגנון של שמיעת תלונות ושיפוט בהן. כלומר, לקחו אלמנט קיים ושינו אותו לחלוטין, והשיגו ממנו לא רק יתרונות לגוף העניין, אלא גם יתרונות כספיים כדי לחזק אלמנט אחר של אותו ביטוח. הוא הדבר לגבי תשלומי העובדים. לקחנו נתח מן התשלומים המקובלים לכל מיני מטרות קיימות והעברנום לביטוח הלאומי, ובדרך זאת מנענו הכבדה חדשה על העובדים. לשם ריכוז התשלומים מן הצדדים המעורבים נוצר גם מנגנון גביה, והיה ויכוח קשה עם האוצר ועם מס ההכנסה. האם יש הצדקה לקיים מנגנון נפרד, או יש לשלב את הגביה עם המנגנון של מס ההכנסה.

לגולדה היה ידיד גדול — זאב שרף, שהיה מזכיר הממשלה הראשון. ושרף נתבקש יום אחד לבדוק את סדרי מס ההכנסה, ולאחר שהגיש את חוות דעתו הוטל עליו לשמש נציב מס הכנסה. הוא פתח במאבק מחודש להעביר את הגביות לביטוח-הלאומי אל האוצר ולאחדן עם מס ההכנסה. וגולדה היתה פה במצב לא כל כך נוח, להתווכח ולסרב לידידה. מאחר ששינוי ראינו בהיענות לתביעה זו משגה, הגשתי לגולדה נימוקים לשם עמידה בוויכוח לא נוח זה, כי אלה הם תשלומים סוציאליים כדי לרכוש נאה אישית חוזרת. ואילו שם — במסגרת מס ההכנסה — ייראה הדבר כחלק מהמס, וכל היופי וכל החשיבות הציבורית שיש לביטוח-הלאומי כמסגרת חופשית של המבוטחים עלולים לאבד ממשקלם. וגולדה התחזקה בטיעון זה וסירבה. נושא זה חוזר ומופיע אחת לכמה שנים, וחוזר ויורד מן הפרק — כנראה בעזרת אותה ארגומנטציה.

משהוקם המוסד לביטוח-הלאומי, עם המנגנון לגביה מכוח החוק, נרעשו מנהלי קרנות הפנסיה של ההסתדרות. הקרנות היו גופים וולונטאריים, שהיו גובים את תשלומיהם על

בסיס חופשי של הסכמים עם המעסיקים. מנהלי הקרנות חששו שמצבם יתערער לגמרי כתוצאה מן המצב המשפטי החדש. ושלושה מהם, ידידים אישיים שלי ושל גולדה, באו אלי לטכס עצה כיצד למנוע פגיעה קשה בקרנות. הצעתם היתה לחבר את הגביה לביטוח-הלאומי עם זו של הקרנות ולעשותה באמצעותם ולתת, על-ידי כך, את המטריה החוקית גם לגביה של הקרנות.

הדבר לא נראה לי, ואמרת לי להם שאני לא מוכן להמליץ על כך בפני גולדה. אז אמרו – אנו עצמנו נלך אל גולדה. הם באו לפניו וטענו את טענתם, שביסודה אין לבטלה כחסרת שחר. לא הייתי בטוח מה עלולה גולדה להחליט בוויכוח זה בין ההסתדרות והממשלה, ולכן הקדמתי ואמרתי שאני מוכן להסכים שהגביה תעבור אל הקרנות בתנאי שכל הקרנות תתמזגנה לאלתר לקרן פנסיה אחת ויחידה במקום האחדות שהיו קיימות אז. היה זה סיכון רציני מצדי, על אף שבניתי על כך שזה לא יקרה. גולדה שמעה את טענותיהם והצטרפה ללא היסוס לעמדה שלי.

אחרי שהם הלכו, חזרנו לשוחח בינינו והתנצלתי על שניסיתי להעמידה בפני עובדה מוגמרת, כי לא הייתי בטוח איך היא תעמוד בקונפליקט עם עניין הסתדרותי כה חשוב. בהצעתי הספונטאנית, לכאורה, על איחוד טוטאלי של הקרנות היה לי בטחון מוחלט שזה לא יכול לקרות ושאינן כל חשש שמנהלי הקרנות יוותרו על קיומם העצמאי והנפרד. וגם היום איחוד הקרנות הוא עדיין שאיפה בלבד. גולדה אישרה את עמדותי זאת כמוצא אלגנטי מסבך של נאמנויות.

זה היה המקרה הראשון שגולדה סירבה לעניין הסתדרותי?

לא, זה היה כבר המקרה השני. הראשון היה בוויכוח בענייני הכשרה מקצועית. המבנה של משרד העבודה היה ערוך כך שבמידת האפשר נעבוד באמצעות ההסתדרות בעניינים הקשורים אליה ויש בהם חפיפה עם פעולות המשרד.

עניין ההכשרה המקצועית היה נקודת התורפה של העולים שלא היה להם שום מקצוע ביד, וכולם היו מועסקים רק בעבודות בלתי מקצועיות. ואילו בעל מקצוע יכול היה ביתר קלות להיקלט בעבודות נדרשות עקב ההתפתחות התעשייתית. חשבנו איפוא לקדם ולזרז את הפעולות להכשרה מקצועית אלמנטרית לעולים. למען הקל על קליטתם בעבודה לאחר מכן, העדפנו – גם מנימוקים מעשיים – לפעול באמצעות ההסתדרות תוך כיסוי תקציבי מצד המשרד. אך העוסקים בנושא זה בהסתדרות העדיפו לקדם, על-ידי השתלמות מקצועית, דווקא את בעלי המקצוע הקיימים לדרגות גבוהות יותר ולהעלותם בדרך זאת בסולם השכר.

משהוברר לנו כי אצל העוסקים בעניין זה פעל הצד האגואיסטי, שגבר על האינטרס הכללי והלאומי, אמרנו במפורש לאנשי ההסתדרות שאם לא יסכימו בראש ובראשונה לפעילות האלמנטרית, לא ניתן להם שום תמיכה תקציבית לפעילות האחרת. גם כאן היה, אם כן, מאבק דרמטי ככיכול, לסרב לאנשי ההסתדרות בתפיסה שלהם, שלדעתי ולדעת גולדה היתה תפיסה פגומה וספק אם התיישבה עם עקרונות היסוד של ההסתדרות.

נחזור לחוק הביטוח-הלאומי, שהקיף קבוצת נושאים הידועה לנו. אילו היו מפעילים פחות נושאים מן המצויים בו היום עקב התפשרות עם קשיי המציאות של אז, ספק אם ניתן

היה להשלימם מאוחר יותר. אבל גם אילו היו משלבים מלכתחילה נושאים נוספים — קרוב לוודאי שהיתה בכך תועלת היום והחברה היתה משתחררת מכמה תקלות חמורות. למשל, חוק ביטוח נגד תאונות דרכים, לו היה נכלל אז בביטוח-הלאומי — היה חוסך סבל רב מן החברה. בימי ממשלת המנדט מי שנהג ברכב ופגע באחר חייב היה הפוגע לפצותו. ועל כן כל אדם נבון ראה לנכון לבטח עצמו מפני מקרים כאלה, והפרמיה היתה גבוהה למדי. משהותקן אצלנו חוק המחייב נוהג במכונית לפטח עצמו, נכלל נושא זה אף הוא בתחום עיסוקן של חברות הביטוח המסחריות. אבל אילו יוזמי הביטוח הלאומי היו כוללים מלכתחילה גם ענף זה, היינו מתברכים בהישג נוסף.

האם ענף זה לא שייך עדיין למוסד לביטוח-לאומי?

לא. ענף זה עדיין נתון בידי חברות הביטוח. ואחת לכמה שנים עולה השאלה למה לא לכלול את זאת בביטוח-הלאומי. וקמה צעקה מצד החברות, הטוענות מצד אחד שענף זה של הביטוח גורם הפסדים ומצד שני הן מתאוננות על כוונות לקפח את פרנסתן.

והתוצאה היא גם יוקר הביטוח וגם סבלם של הנפגעים. ואכן, התוצאה הסוציאלית היא אותה תוצאה. אם כי נקודת המוצא, וכן דרך הגישה אל שניהם, היא שונה. כי פה אתה דואג לאיש העובד, כמקובל בעולם כולו, וכאן זה בעצם אולי אותו העובד, אבל נפגע בדרך אחרת. לצערנו, באותו זמן לא היתה תשומת הלב נתונה להיבט זה — וחבל. אילו היתה עולה אז המחשבה, היה לה אותו סיכוי להתקבל כמו ליתר האלמנטים. וכאמור, היה נחסך בכך הרבה כסף, ובעיקר הרבה סבל ואומללות. מן הראוי לציין כי החוק של הביטוח-הלאומי, על הנושאים הכלולים בו, נתקבל באהדה בציבור, והוא ראה בו אבן ראשה במכלול המסועף של הביטוח הסוציאלי ומעין פתיחה של מדיניות רווחה בארץ.

עם זאת, נמצאו טוענים לחשש פן ריבוי הלידות בקרב נשים ערביות ירוקן את מרבית האמצעים המיועדים למענקי לידה. אולם דעתם של הטוענים זאת נחה, כשנודע להם כי גולדה הורתה להתקין תקנה שמענק הלידה ישולם בפועל אך ורק בלידות המתקיימות בבת-יחולים. כלל זה נקבע כדי להרגיל את העולות, שהגיעו מארצות נחשלות, להיפרד מן המנהגים המסורתיים ללדת בקרב המשפחה בבית, ולהניען על ידי המענק להזדקק לאישפוז בבת-יחולים ולהבטיח בכך תנאים ליולדות ולתינוקות כאחד.

אין לשכוח, כאמור, כי גולדה ראתה באקט של אישור חוק הביטוח-הלאומי בכנסת הישג אישי ואולי גם מעין תגמול על העמל הרב שהשקיעה כדי לקדמו. ואם כי החשיבה את החוק כולו, על חלקיו השונים, היא התרגשה משנקרתה לידה ההזדמנות, סמוך להפעלת החוק, להגיש ליולדת במו ידה את מענק הלידה הראשון.

רציתי עוד לשאול אותך בעניין שכבר נגענו בו, היינו הצד הנשיי שהשפיע על החלטותיה של גולדה?

אין ספק שיש לכך השפעה. הנושא הסוציאלי, אם כי הוא עניין אוניברסלי, הראשונות המתעוררות לטפל בו הן נשים. כל הפעילות סביב תינוקות וילדים זוהי מעין ממלכה של נשים.

אבל אצל גולדה יש איזושהי נקודה העוברת כחוט השני בכל נושא שהיא טיפלה בו, ואפילו בנושא השיכון. הניואנסים הנשיים ניכרים בתשומת הלב שהיא הקדישה לפריטים שונים בבניה – היכן יהיה המטבח והיכן הדלת, החלון; איך יהיו המדרגות – כלומר משהו מן הדאגות של עקרת בית טובה. וגם בעניין מענקי הלידה אני מרגישה את החום הנשי שהיה בולט בגישה שלה, למרות מושגי השוויון שדגלה בהם וחרף היותה לוחמת וקשוחה, כביכול, וכל מה שאמרו עליה?

לדעתי, היא היתה נפגעת אילו היו מייחסים לה שיקולים כאלה. ויחד עם זאת, כאדם ובעיקר כאשה – היא היתה קרובה בשיקוליה לסיטואציות שנשים נתונות בהן לרוב. ולכן כל התחום של לידה, תינוקות, משפחה, יתמות ואלמנות – לכל הדברים הללו היתה לה רגישות יתר. ואולי כאן יש לחפש הנחישות והכוח שהיו לה לבוא להעלות עניין כל כך דרמטי בימים שבהם עניינים אחרים נראו הרבה יותר דוחקים.

ואולי יש טעם להעלות כאן סברה, כי דווקא מתוך שגולדה עצמה קיימה מגע פנים-אל-פנים עם המוני העולים והבחינה בקרבם את המחסור, העוני והדלות ואת חוסר הישע שלהם – שמא דווקא זה יצר אצלה את הדחף ודירבן אותה להיאבק ללא רתיעה כדי להקים, מוקדם ככל האפשר, את המוסד שעשוי היה, לדעתה, לשחררם לפחות מחלק מאותן הדאגות והקשיים.

עם ראשית פעילותו התקינה של המוסד לביטוח-לאומי, הוקמה מועצה מייעצת מנציגי שלושת הגורמים המהווים את המוסד בצירוף כמה נציגי ציבור, בכללם יצחק קנב. גולדה שימשה יושב-ראש המועצה, ועלי הוטל לשמש ממלא מקומה, כפי שהיה נהוג גם בעניינים אחרים.

עוד נושא שראוי לעסוק בו הוא המעברות, הקמתן וחיסולן. עד כמה שהבינותי היתה כרוכה בנושא זה איזו פילוסופיה והייתי רוצה לשמוע על מעורבותה הרעיונית והמעשית של גולדה בעניין זה.

במושגים של היום קשה לראות את המעברות ראייה חיובית, וזמן מה לאחר הקמתן התבררו הצדדים השליליים שלהן. אבל לאמיתו של דבר, היה ברעיון הזה ובמעשה הזה הרבה מן החיוב במצב החמור של ימיה הראשונים של המדינה.

העליה פרצה כזרם אדיר וגואה. השאלה הראשונה היתה למצוא קורת גג לעולים, שהגיעו במצב ירוד ומדולדל מאוד. הדברים אמורים הן לגבי אלה שבאו מן המחנות באירופה והן לגבי הבאים מארצות האסלאם. מארצות האסלאם באו משפחות על הרכבן המלא, מטף ועד זקן, בריאים וחולים, ואילו הבאים משרידי המחנות היו בעיקרם שברי משפחות. ילדים ובני נוער שניצלו מהמחנות באו בנפרד, ודרך קליטתם היתה שונה לגמרי הודות לסידורים הטובים לאין ערוך של עליית הנוער.

העולים הראשונים שוכנו בדירות נטושות בערים הגדולות ואחר כך גם בערים הקטנות. היה זה סידור מקרי לגמרי לפי הזמן שהאנשים הגיעו. יש שמשפחות במצב ירוד מכל הבחינות קיבלו דירות משובחות ועד מהרה הפכו אותן ל"סלאמס", ולעומתן משפחות